

EESTI KEEL

Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Tartu, Vabriku kuja 3, kort. 8

Talitus:

Tartu, Gildi kuja 8, teisel korral

Etümologiseerimiskatseid.

1. e. *upsakas*.

Selle sõna seletust on katsunud otsida prof. M. Vasmer EK I-14 algslaavi keelest, jõudes sellega läänemeres. keeltes seni tuntud slaavi laenudega kronoloogilisse vastollu, mida raske selle kasuks otsustada. Sellepärast esitan siin eesti keele omil varul põhjeneva, mulle tõenäolisema seletuskatse. Kõne alla võiks tulla:

e. (Wied. EWb.) *upp*, gen. *upi* ~ *upu*: 1) 'gebückte oder liegende Stellung mit dem Kopfe niedriger als der Hintere; Anlauf, Aufschwung, Sprung' 2) 'Hülfe, Nachhülfe, Unterstützung'; *uppima*, *upin* tähendab sama, mis *upitama*: 1) 'aufheben', 2) 'sich heben, einen Ansatz nehmen'. Soome keeles näikse siia kuuluvat (Lönnrot) — *uppi*, *upin*: 1) 'upsakus, uhkus', 2) 'pikk raudotsaga varb' (nähtavasti millegi upitamiseks); *uppinainen*, *uppiäinen* 'upsakas'; *uppiniskainen* 'kangekaelne, upsakas' j. t. Need kõik näikse tuletuvat liitsuffiksiste või -sõnade abil nominaal tüvest *uppi*, mille algtähenduseks võib olla eel-esitatud tähendusvarjundite põhjal (*upitada*, s. *uppi*-) 'kõrgel asuv; kõrgus', ja kui eestis *upp* 'gebückte Stellung' ja *upakile*, *upakil*, *upakala*, *upikala*, *upakal* (Wied. EWb) 'überhängend, mit d. Kopfe niedriger als der Hintere'

äratavad kahtlust selles oletuses, siis kaob see, kui arvesse võtame, et üks osa kummargil olevast asjast on ebaloomuliselt üleval ja selle seisangu rõhutamiseks on meie sõna sünnis. Oletatud tüvest saaksime kahe tavalise adjektiivisuffiksi abil *uppi-(i)sa-kka[s]* (vrd. *rõõmsa* < *rõõmuisan* etc.) > *upsakas* reeglipäraselt. Et selle sõna tähendus pole kunagi 'kõrge', vaid 'uhke', on kergesti seletatav tähendusliku metaforina füüsilisest suurusest, kõrgusest vaimlisse, ja paralleele selleks on muiski keelis, nagu ju prof. Vasmer oma seletuse juures on tähendanud. Häälikuliselt pole siin esitatud seletuskatsel takistusi, vahest ainult see, et vähemalt minu kuuldud murdeis esineb alati *-ps-* (nõrk välde) oodatava *-p̄s-* asemel, mille tekkimiseks keeles küllalt analoogiaid sarnaseis arvukais, harilikult deskriptiivis-onomatopoeetset laadi, eksplosiiv + s ühendit sisaldavais sõnus *ropsakas, matsakas, raksakas, lopsakas* j. t. Võib isegi olla, et s tervelt on laenatud niisugustest juhtumustest; viimast väidet toetab Wiedemannil esinev sõnakuju *upakas* 'derb, drall, hübsch, hochmütig'.

Lõpuks olgu tähendatud, et tüvi *-*up-* samas tähenduses, milles läänemeresoome keeliski esineb indo-euroopa keelis (Fick, EtWb II 290): sanskriti *upama* 'der oberste, höchste', lad. *s-ummus* etc. Millises vahekorras on soome ja indo-euroopa tüved omavahel, kas on esimene selle laenanud mõnelt viimase keelkonna esindajalt või peitub siin koguni üks otsitavaist „algsugulus“-sõnust, pole idasoome keelte võimalikkude vastete tundmatuse pärast mul võimalik otsustada.

2. e. *liduma*.

Wied. EWb-is esineb sõnakuju *liduma* (O) 'laufen, eilen'. Samasse sõnaliiki kuuluvatena olen Põhja-Tartumaal kuulnud nimetatud sõnastikus puuduvaid vorme *leduma, pledima* samas tähenduses.

On võimalik otsida selle sõna seletust vene keelest, kus (Даль, Толковый словарь) leiame sõnade *плести, плеть, плетать* 'ripuda' all: *поплелся по дорожкѣ*;

уплелся 'ушелъ, бѣжалъ' по маленьку плетемся 'elame tasahilju', siis плетись verbi ülekanud 'jooksma' tähenduses. Semaseoloogiliselt pole mingit takistust selle vene verbi tunnistamisel eesti murdelise sõnakuju laenuallikaks ega häälikuliseltki, kui oletada tüve laenamist kolmandast, kõnekeeles kõige sagedamini tarvitatavast persoonist: *i*-line eesti vorm seletub singularist — *pledi* < плетѣ(-тся), *u*-line pluuralist — *ledu* < плету(-тся); *e*~*i* vaheldus I silbis on eesti murdeis tuntud nähtus: *vidama* ~ *vedama*, *mida* ~ *meda*, *liha* ~ *leha* etc, ega tarvitse kahtlusi tekitada.

Teiselt poolt on laialt tarvitusel ja leidub Wied. EWb-ski *punuma* verb tähenduses 'davon laufen, sich abmachen, eilen'. Kuigi pole võimatu selle piltliku ütlusviisi iseseisev, vene keelele paralleelne tekkimine eestis, tundub tõenäolisem, et ta on saadud tõlkelaenuna vene keelest, kusjuures tõlkimisel on aluseks võetud vene verbi primäärtähendus плести 'вить'.

Kui minu arutlused siin õiged, on meil kõnesoleval juhtumusel tegu huvitava sisemise ja välise keelevormi (innere, äussere Sprachform) korruga laenamisega.

3. e. *kutsuma*

verbile on seni täiesti kindlad vasted esitatud ainult läänemeresoome keelist: s. *kutsua*, karj. *kučču*- etc. rohkete tuletistega; lapi murrete vastavused lpN *goččot* 'jubere, vocare', lpL *kočču* 'befehlen' on ilmsed soome keelest saadud laenud, ja H. P a s o n e n 'i teoses „Beiträge zur finnisch-ugrischen Lautgeschichte“ siin esitatuile rinnastatud samojediK sõnakujud *kaštel'im*, *kaštl'im* 'rufen, einladen' on vormiliste vasturääkivuste tõttu küsimusmürgiga varustatud.

Viimase ühendamiskatse kindlusetus annab meile julgust võrrelda kõnesolevat läänemeresoome keelte sõna leedu verbiga *kwėcziū* ~ *kwecziū* praeterit. *kwėcziāū*, inf. *kwėsti* 'Imdn zu Gaste laden'; *kwiėcziū*, *kwiėcziāū*, *kwiėsti* 'einladen, zu Gaste bitten', millele vastab gooti *quāits*

'Wille', lad. *invito* ja ind.-eur. tüvi **quoi-*. Semaseoloogiline külg ei tee raskusi selle ühendamise juures, kui oletada, et tähendus 'nimetada, nennetada' on soome keelis hiljemini tekkinud, tähendus 'einladen' algupärane, ühes sõnaga leedu keelest laenatud. Häälikuline külg selle vastu pole nii läbipaistvalt selge. Kuigi soome k. balti laenude hulgas pole tõendavaid paralleele (vt. Thomson, FBB lhk, 83 — kakskonsonantse sõnaalguse esindusest), tuleb oletada leedu *kvé* > läänemeresoome *ku*, kusjuures vahelülks oleks olnud, *v* vokaliseerudes (kui see ju leedus ei olnud vokaali varjundiga), *kué-*. Selle algühendi niisuguse arenemise võimalikkust toetavad rohked analoogilised nähtused vanemate (FUF X, lhk. 40—51, Setälä) ja nooremate (H. Strenng, Nuoremata ruotsalaiset lainat vanhemmassa suomen kirjakeielessä, lhk. 298—299) germani laenude alal: s. *Soini* < *sveinn*, s. *kainu* < *quænr*, s. *holvi*, e. *olv* < *hvalf*, s. *kuitti* < *kvit-* etc. Teiseks tõsisemaks kahtlustäratavaks momendiks, mis käesolevat etümoloogiat ettevaatusega sunnib võtma, on *-ts-* ühendi saamisluhu. Selle juures korduvad samad kahtlused, mis on esitanud Thomson, FBB lhk. 77, 200 *mets-* < *medž-* (< *medi-*) balti laenuks seletamisel, sest *-cti-* < *-ti-*, ja leedu *tī* ootuspärane esindus läänesoome keelis on *tī* > *si*, kuid korduvad ka samad julgustused *kutsu-* tüve balti laenuks pidada.

4. e. *punduma, pundzuma.*

'schwellen, andringen': linnaksed punduvad, keha pundus üles jne.; samas tähenduses *punsuma* (SO), *ponduma* (P[ernau]); *punnutama, ponnutama* 'schwellen, auftreiben'. Leedu keeles leidub just samatähenduslik verb *puntū*, mis häälikuliseltki käib täpselt kokku eesti omaga; nii võiks leedu keel viimase laenamise allikaks olla (vrd. *mentè* > *mänt-* etc). Et nimetatud sõna muis läänesoome keelis ei leidu, — mulle vähemalt pole vastavusi silma puutunud — on tõenäolik, et laen on hilisem ja tema

andja läti keel, kus esineb (Ulmann) *punte*, *-es* 'die Beule, der Auswuchs an Bäumen', võimalikult samatüvelise sõnastikus märkimatu murdelise (?) verbi kaudu.

Ei saa siiski salata teistki kõnesoleva verbi seletuse võimalust denominaalina sõnast *puñn*, *puñni* ~ *punn*, *punnu*, 'harter, gedrungener Gegenstand, Knaul etc.', nimelt *u*-tüvelisest teisendist. *-nd-* oleks proportsioonanaloomiliselt hilistekkinud pro *nn*, nagu näit. sõnas *v a n d u d* agi, hiljemini aga vaheldumatuna *u*-refleksiivide liiki üle kantud (*pun-duda*: *pundun*).

5. e. kümeldama.

Wied. EWC 'sich nach d. Baden mit d. kalten Wasser abspülen' W(iek); A. Saareste, Murdesõnad Põhja-Eestist lhk. 25: *kümblema* ~ *kümmeldama* 'peale sauna ennast leige veega loputama, üle kallama'. Ojansuu on Vir. 1909, lhk. 79 pikemate põhjendusteta ühendanud selle sõna *külm*, *külmama* sõnaperega, oletades siin *lm* ~ (*m*)*m* vaheldust. Arvan, et meil siin on tegu dissimilatoorse *l*-e kaduga frekventatiivsuffiksiga adjektiivist *külm* tuletatud *külmelda* verbist (vrd. *tõra, s. *tora* — *tõrelda*), kuna frekventatiivsuffiksi ebaproduktiivseks muutudes hiljemini see kandus üle *-lda*: *-len* tüübist keeles rohkesti esinevate *-ldada*: *-ldan* (*-rdada*: *-rdan*) liiki. Saareste esitatud *kümblema* teisend on viimasest ümbermoodustumisest säilinud, kaasa tehes teise tuttava muutuse *m(m)-l* > *mbl* (vrd. *ämblik* < *häm[m]äl*- etc.), *m* ~ *mm* vaheldus esitatud vormides ei paku midagi ootusevastast (*sama* ~ *samma*, *homik* ~ *hommik* etc. murdeis).

Kõnesoleva tuletusviisi võimalikkust rõhutab mordva keel, kus leiame just analoomilise tuletuse frekventatiivsuffiksi abil (Mordwinische Chrestomatie von H. Paasonen 1909, lhk. 68): mrd E *ekše* jne. — ühendatud s. sõnaga *jähtyä* — 'kühl', millest verbaaltuletis mrd E *ekšel'ems*, *ekšel'ams*, mrd M *ješäl'ams* 'mit kalten Wasser begiessen, sich begiessen, baden, sich baden'.

Teatud ettevaatusega võiks ehk *külm* adjektiivist tuletatuiks pidada ka järgnevaid ligemate sugukeelte vorme:

s. *kylpeillä* 'bada ofta', *kylpeä*: *kylven* 'bada', *kylpeytä* ~ *kylpeytyä* 'bada sig', *kylpiä*: *kylvin* v. moder. 'bada fortfarande', *kylpöä*: *kylvön*, *kylvellä*: *-pelen* v. frequ. *kylvettää* v. fact.; *kylvetti* 'badstuga', *kylpy*, *kylpö*, *kyly*, demin. *kylyt* 'bad, badstu' (Lönnrot); karj. *kyly*, *kylyboaba* (Genetz); vadja *tšülpeemää*, *tšülpeümää* 'vihtlema', *tšülvettämmää*; vepsa *külbet* 'saun'; liivi *gilgā*: *gilgab* ~ *gilba* 'vihelda' (prof. Kettunen'i andmed).

Esitatud *-lp-~-lv-~-l-* (<*lv-* labiaalvokaali ees või miski sisekaduline *v > ü* vokaliseerumine. — **külboaba > küliboaba* nagu *lauttsa* <*lavitsa* karjalas?) vormide rinnastamine eesti *-m-*lisile (<*lm-*) on võimalik, kui arvesse võtta rohkearvulisi *-m-~-v-~-p-*vaheldusi Läänemere-soome keelis, millest mõni ulatab isegi kaugemale ja mida ühelt poolt peetakse põlisvanaks astmevahelduse seadusil põhjendavaks *m:β ~ p:β* sarjaüleminekuks ühise nõrga astme vahendusel¹, teiselt poolt mingi häälikfüsioloogiliselt põhjendatud homorgaansete häälikute juures võimalikeks artikulatsioonikomistusi.

Olgu seletamisega lugu kuidas on, faktilist vahelduse olemasolu ei saa eitada kumbki pool, ja niisugusena sobib seda minu arvates käesoleva juhuse hindamisel arvesse võtta. Segadust asjasse toob teise silbi vokalismi mitmekesidus, kus paljudes sõnakujudes esinev *e* oletatud nominaaltüve alg-*ä*-st raskesti tuletub. Arvan, et *e* on pärit frekventatiivvormidest, milles ta on häälikseaduslik (*kylvellä* — *kylv[-m-, -p]-ää*, nagu *otella* — *ottaa*, *petellä* — *pettää* etc.) ja mis, eesti ju mordva vastavat tuletust silmas pidades, võiks ollagi algupärane tuletusviis, kust *e* hiljemini mujale on levinud. Otsitum tundub oletus, et *e* põhjeneks paralleelselt *-ä*-lisele noomenile liit-sõnus esinenud *-i*-lisel substantiivvormil: *külm* (*-p-, -v-*) *ä* ~ *külm* (*-p-, -v-*) *i-*.

¹ Pikemalt selle üle Vir. 1909, lhk. 29; 1913, lhk. 132, 153 jrgm.; Ojansuu, Karjalas-Aunuksen äännehistoria, lhk. 59 — 64: *kumura* ~ *-kuvero* ~ *kupero* etc.

Esitatud liivi sõnavaste on võõrastav oma helilise alg-*g*-ga ja sisesõnalise *-g~b*-vaheldusega, mis osutab tema deskriptiivis-onomatopoeetsete liiki ülekandumist; ka eesti sõnakujudel on teatud määral seda varjundit. Kuid vaevalt on sellepärast põhjust arvata, kui minu seletuskatse vähegi õigena püsib, et meil siin tegu on algupäralt ju puht-onomatopoeetse sünnitusega (seda arvamist on sõna mitmesuguste kujude kohta suusõnal avaldanud prof. Kettunen).

Semasioloogiline vahekord eesti ja sugukeelte verbikujudel on kergesti mõistetav: üleminek algupäraselt külma veega loputamisel, ühelt saunatalitusest, nende kompleksile, vihtlemistöimingule, mis sugukeelis sündinud, on üks paljuid tegevuse- ja asjanime-tuste osalt tervikule üleminekuid.

Julius Mägiste.

Käsitama ja käsitlema.

Mõlemad sõnad ilmusid meie kirjakeeles tarvitusele umbes tosinkond aastaid tagasi (*käsitama* esimene tarvitaja Gustav Suits?), laenudena soomest, olgugi et need sõnad ka meie rahvakeeles on esinenud ja ehk veelgi esinevad, nagu tunnistab Wiedemanni sõnastik: *käsitama* 'unter Händen haben, mit der Hand untersuchen, in den Arm, auf den Schooss nehmen, herzen' (seega siis pea samas tähenduses mis soomeski: [I] 'kätte võtma, kätega kinni haarama'); *käsitlema* frequ. zu *käsitama*, *käskima* (viimasest vaevalt võimalik; loomulikum oleks *käsut[e]lema*). Grenzsteini Eesti sõnastik ei tunne neid sõnu mitte.

Sõnale *käsitama* püüdsid selle esimesed tarvitajad anda tähendust [II] 'mõistusega kinni võtma, mõistma, aru saama, *saisir, concevoir, begreifen, auffassen*', mis harilik soomeski (tähenduslik arenemine sama mis sõnus: prants. *saisir, comprendre, concevoir*, saksa *begreifen, auffassen* jne.). Ometi leiame nimetatud uudissõna ses tähenduses võrdle-

misi harva, peaausjalikult ehk ainult keeleteadlaste ja soome-
 keelt mõistjate töödes: „ei osanud käsita¹ ohvrimeelsust“
 (V. Ridala, „Süütu“ tõlge a. 1913, lhk. 6), „käsitus elust“
 (ibid.), „käsitamata nobedus“ (ibid., lhk. 78), „Teist
 laadi käsitust mina kellegi juures ei leidnud“ (M. Martna,
 Külast, a. 1914, lhk. 108), „... selget käsitust ei suutnud
 saada“ (J. Mark, Ungari antologia, a. 1915, lhk. 86), „sügav
 ja käsitamatu sümbool“ (Fr. Tuglas, Felix Ormusson,
 a. 1915, lhk. 15). Viimasel ajal näikse selle sõna tarvita-
 mine ses tähenduses haruldaseks jäävat (ehk isegi kaduvat?),
 olgugi et Joh. Aavik Uute sõnade sõnastiku mõlemas
 trükis (a. 1919, a. 1921) nimetab teisena tähendusvarjundina
 'aru saama, mõistma (auffassen)'.

Kõrvuti eelmisega tarvitati sõna *käsitama* sagedasti
 aga ka varjundis [III] 'endasse võtma, endasse haarama,
 sisaldama, ümbritsema, *embrasser, comprendre, comporter,*
umfassen, in sich schliessen', mis omane ka soomekeelele
 (tähenduse arenemise kohta vrd. prants. *embrasser*, s. um-
 fassen, vene *обнимать*): „Tema sööditud joonistuste saal
 käsitab kõike taeva ja maa vahel“ (Gustav Suits, ajak.
 Vaba Sõna a. 1914, lhk. 285), „Nagu näha, on pikkade
 vokaalide lühenemine järjekindel, käsitades ka kõrged
 vokaalid...“ (L. Kettunen, Lõunavepsa häälik-ajalugu II,
 lhk. 9). Seda tähendust ei tunne Joh. Aaviku Uute sõn-
 sön. I trükk, küll aga II (1921) kolmanda tähendusvarjundina:
 'ümbritsema, sisaldama (auffassen)'.

Umbes samal ajal kui sõna *käsitama*, võeti tarvitusele
 soome keelest ka selle verbi frekventatiivkuga *käsitilema*
 (algselt 'mitmel korral kätte võtma, korduvalt tegemist
 tegema', siis) 'harutama, esitama, vaatlema, selgitama (mingit
 küsimust, ainet), *exposer, traïter, auslegen, auseinander-*
setzen, betrachten': „artiklid, kus meie üksikuid keeleküsi-
 musi ja nähtusi käsitellakse olgu praktilises kui ka
 puhtasti teaduslikus sihis“ (Keeleline Kuukiri, a. 1914, nr. 1—2,
 lhk. 3), „Toldi jutustusi käsitles juba varem ülemal nime-

¹ Tsitaatide harvendused minult. A. S.

tatud krooniker“ (J. Mark, Ülevaade Ungari kirjandusest, lhk. 20), „Kuid oleme varem progressiivse palatalisatsiooni käsitlelusele näinud, et...“ (L. Kettunen, op. cit. II, lhk. 20). Selle kõrval leidub aga *käsitlema*, olgugi harva, õige aegsasti ka varjundis 'tarvitama (käte abil), *manier*, *handhaben*', arvatavasti rahvakeele põhjal: „Juba järgmisel päeval nähti teda sulge käsitledes „kõrgemates sfäärides“ elavat“ (Ed. Vilde, Töömehe tütar, III trükk a. 1911, lhk. 15; teises trükis esineb lause teisiti).

Sõnad aga, mille väline kuju kui ka tähendus üksteisele lähedal seisavad, on teatavasti eriliselt kalduvad segimiseks, äravahetamiseks, võrreldagu näit. *esitama - esitlema - edustama - esindama - esildama, juhus - juhtumus - juhtumine, omandama - omama, tarvitus - tarvidus, etendama - edendama* j. t. vassinguid. Nii on ka märgatav, et verb *käsitama* mõnda aega juba tagasi on tõrjumus verbi *käsitlema* tähenduses [IV] 'harutama, *exposer*, auseinandersetzen'; juba Ed. Vilde Lunastuses (a. 1910), lhk. 47 loeme: „hingeline nugrisus, millega õpilane ülesannet käsitas...“ ('esitas, ette kandis'), kuid harilikumalt viimaseil aastail: „Edasi käsitas juhataja üleüldistes joontes seda suurt korraldusvaeva, mis meil tuleviku kooli loomiseks vaja“ (Vaba Maa, a. 1919, nr. 185, lhk. 3, v. 4), „Teine küsimus, mida meie arupärimine käsitas, on surveabinõud, mida streigi likvideerimise juures on tarvitatud“. (Päeval, a. 1919, nr. 272, lhk. 5, v. 3), „Keegi käsitas „Vabas Maas“ riigiametnikkude kohti kui „pirukaküsimust“ (Päeval. a. 1919, nr. 198, lhk. 1, v. 5), „Eeluurimiste reform. Seda küsimust käsitas O. Tief“. (Vaba Maa, a. 1923, nr. 76, lhk. 4, v. 1). Selle tähenduse registreerib Uute sõn. sõn. (a. 1921) isegi esimesena ('tegemist tegema, harutama [küsimust]'), s. o. *käsitama = käsitlema*.

Need tähendusvarjundid ei ole aga kaugeltki mitte kõik. Eestikeele omal pinnal on verbil *käsitama* arenenud [I-st] tähendusest 'kättega kinni võtma' veel uus tähendus [V] '(kellegiga, millegiga) tegemist tegema, (midagi) tarvitama, (kedagi) kohtlema, *traiter*, *manier*, umbgehen,

handhaben',¹ ja viimasest spetsiaalne varjund [VI] 'tarvitusele võtma, tarvitama, *exercer, pratiquer*, ausüben': „Põleva kivi tarvitamine linna gaasivabrikus pole veel tehniliselt kindlaks määratud. Kivi käsitlemine nõuab palju harjumist ja kogemusi“ (Vaba Maa, a. 1919, nr. 199, lhk. 3, v. 4), „Kõige suurem viga oleks maareformi praegu mitte käsitada radikaalselt“ (ibid., a. 1919, nr. 185, lhk. 2, v. 3), „Kõik nimetatud ametnikud, kui nad tarvilisi abinõusid kurjategijate... vastu käsitada ei võta, ... langevad niisamasuguse karistuse alla“ (Vaba Maa, a. 1919, nr. 29, lhk. 3, v. 3), „Nimetati kuus kindralkuberneri erakorraliste volitustega ja ülemvõimu käsitlemise õigusega“ (Agu, a. 1923, nr. 11, lhk. 325). Samati kuuleme juba intelligentsi kõnekeeles: „Missugused abinõud võttis ta käsitusele?“ „Sa ei oska suursugust naisterahvast käsitada“, „Andke mulle need inimesed käsitada“ jne. (samas tähenduses vahel ka *käsitlema*: „Seda rasket vasarat käsitles ta ainult suure vaevaga“).

Olgu siin lõpuks veel nimetatud, et Ed. Vilde tarvitab sõna *käsitu* veel tähenduses 'mitteläbiviidav, mittetehtav, *qui n'est pas faisable, impraticable, untunlich, unausführbar*' (autori enda seletuse järgi *käsitu* = mis end käsitada ei lase, Ida-Järvamaa ja Lääne-Virumaa sõna).

Ei ole vähematki kahtlust, et nii mitu (tervelt kuus) tähendusvarjundit sõnal *käsitama*, niisama ka selle verbi ning *käsitlema* tähenduste segimine, on meie praeguses kirja- ning ühiskeeles äärmiselt mittesoovitav. Sagedasti kuuleme lauseid nagu: „Selle raamatu käsitusviisi [IV] on raske käsitada [II]“, „Seda küsimust autor ei käsita“ (kas tähendus [II] või [IV]?), „Selle küsimuse käsitust [II?] on võimata käsitada [IV]“ jne.

Algtähendus [I] ei mõju mitte segavalt, õieti on see haruldane, kadumas. Tähendus [II] 'mõistma' on aga

¹ Olgu nimetatud, et tähendus 'kohtlema, *traiter, umgehen, verfahren*' on külge hakkamas ka sõnale *käsitlema*: „Kui on tarvis teid veel kord käsitleda, ei ole ma enam nii õrn“ (Päeval. a. 1923, nr. 78, lhk. 2, v. 2).

kirjakeeles möödapääsematu, eriti teaduslikus keeles (subst. käsitus), olgugi et harilikus kõnekeeles leidub juba mõistma ja arusaama. Selle vastu tuleks vähem tarvilikuks, ehk isegi üleliigseks pidada tähendus [III] 'sisaldama', mille jaoks sünnis sõna juba leidub. Verbilt käsitama kindlasti riisuda tuleks aga tähendus [IV] 'harutama, *exposer*', mis loomulikult peaks kuuluma sama tüve frekventatiivile käsitlema. Tähendused [V] '*traiter, manier*' ja [VI] '*exercer*' kui teineteisele õige lähised ja eelmisi mitte just segavad tuleksid sõnale käsitama siiski ehk alale jätta. — Kokku võttes võiks siis soovitada kumbagi sõna tarvitada järgmistes tähendustes:

käsittelema 'harutama, esitama, ette kandma, vaatlema, selgitama' [IV],

käsitama (1. 'kätte võtma, kinni haarama' [I], peaaegu †),

2. 'mõistma, aru saama' [II],

3. 'tegemist tegema, tarvitama, kohtlema' [V],

4. 'tarvitusele võtma, tarvitama, *exercer*, ausüben' [VI],

Tähendusvarjundis 'käte abil tarvitama, *manier*, *handhaben*' võiks aga tarvitada sõna *käsitsema*, nagu seda ka Uute sõn. sõn. (II tr.) soovitab (olgugi et *-tse-* suffiks kipub verbile teatava nõrgendava ja halvakspaneva värvingu lisama) ja nagu seda ka juba tarvitatud (ühe klaveri kunstniku esinemise arvustuses): „Touché on puudulik, puudub ka jõud riista [s. o. klaveri] enese käsitsemiseks“ (Päeval, a. 1919, nr. 47).

A. Saareste.

Väike algtäht adjektiivselt tarvitatud erisnimedes.

Kord olen (Arvustavad märkused keeleuendusnõuete puhul, lhk. 92—94) tähelepanu selle päale juhtinud, et suure algtähe tarvitamine keelte nimedes segadust sünnitab. Meie oleme nimelt sunnitud, vähemalt keeleteaduslises kirjanduses, keelte kohta tarvitama nimetusi *eesti, soome, vepsa, liivi* jne., ja kui me nad suure algtähega kirjutaksime, siis

tähendaksid nad vastavat geografilist või riiklist üksust, ja mõte saaks segav (näit. *See häälikmuutus on ühine Soomele ja Eestile, Seda nähtust ei leia me Karjalast, jts.*). Ja kui juba üksikult väikse algtähega, siis nõuab järjekindlus ka *eesti keel, soome keel* jne. kirjutama, sest *Eesti keel* võiks olla ainult miski *Eestis* kõneldav keel. Rahvust tähendavad nimetused (*eestlane, sakslane* jne.) kirjutati kord ka suure tähega, kuid praegu on väike algtäht siin üldiselt maksvaks tunnistatud.

Kaugemale ei julenud ma omalt poolt väikese algtähe soovitamises too kord minna, hoolimata sellest, et juba siis oli märgata kalduvust tarvitada väikest algtähte ka geografilistes erisnimedes (pärisnimedes), kui neil kuidagi võis esineda adjektiivilist iseloomu, nii siis näit. *saksa rahvas* („das deutsche Volk“, „нѣмецкій народ“), *Eestimaa vene küllades* jne. Kui ma mitte ei eksi, juhtus niisugust „radikaalsust“ siis nägema ainult neist enamlaste trükitöödest, mida pääasjalikult Venemaalt siia saadeti, kuigi neis tooteis raske oli ka kirjutusvigu meelega tehtud uuendustest lahutada.

Viimasel ajal püüab ennast tõsiselt maksma panna vool, mis väikest algtähte tahaks tarvitusele nõuda igal pool, kus näit. sakslane või venelane erisnime asemal vastavat adjektiivi võib tarvitada. Siin aga minnakse ka mõteta liialdusteni. Kirjutatakse näit. *eesti rahvas, meie läti poliitika, liivi haridusselts, soome vabatahtlikud eesti vabandussõjas, sakslased vene riigis* (vt. näit. „Üliõpilasleht“ nr. 1, lk. 8) jne. Väikse algtähega ei ole siin midagi võidetud, küll aga luuakse niisuguse kirjutusviisiga, iseäranis julgeid võtteid armastava noorsoo hulgas, arvamine, et nüüdsest pääle suure tähe tarvitamine ka geografilistes nimedes tarbetu tagurlus on.

On arusaadav, et keeletarvitaja, kes umkaudiste ja segaste väljendustega ei taha leppida, piinlikku olukorda satub selle eesti keele puuduse tõttu, et geografilistest nimedest ei või adjektiivi tuletada teiste keelte ja isegi lähedaste sugukeelte kombel. Kui me peame kirjutama näit. *Setumaa Vene küllad* või *Ingerimaa Soome elanikud*, siis võime juba asjalikult vastu vaielda: nad ei ole Vene küllad, vaid on juba Eesti vabariigi piirides, järelikult Eesti küllad, elanikud Ingeris ei ole Soome elanikud, olgugi, et nad rahvuse poolest soomlased on, jne. Teaduslikumalt öeldud: genetiivi igasuguseid funktsioone on siin raske lahus hoida. Kui siis hädakorral väikest tähte kirjutuses

lahushoidmiseks tarvitatakse, siis on see püüdmine arusaadav ja selle kitsendava tingimusega soovitavgi.

On ainult küsitav, kas siin on mingisugune järjekindlus kätte-saadav või on ähvardava segaduse kartusel vahest parem endiselt suure tähe juurde jääda. Või aga hoopis kolmandat väljapääsuteed otsida, niisugust, mis mitte ainult kirjas, vaid ka kõnes soovitava funktsiooni selgelt väljendaks, nii nagu näit. soomes: *Selunmaan venäläiset kylät, Inkerinmaan suomalaiset asukkaat, vepsa omosmägelzed mužikad*, jts. Peaksime eestiski samasuguse adjektiivi kas või kunstlikult tuletama. Siin ja sääl on niisugust püüdu juba olnudki märgata, vrd. näit. lauset... *üleilldisest eestilisest ettevõttest osavõttes* (G. Luiga kõne, Päevaleht 1915, nr. 235).

Kas võiksime vahest laiendada tuletuslõppu *-line* ka üldadjektiiviliseks siin otsitava funktsiooni jaoks, üteldes *Setu venelised külad, Ingeri soomelised elanikud*? Või *-line* asemel (millel juba ikkagi oma kindel varjund on) võtta lühem *-ne*, näit. *venene, setune, liivine, eestine, rootsine, saksane* jne.? Näit. *eestiste vaatekohtade järele...* See oli *tallinnane pangameeste rühm, mitte pärnune osaihisus. Soome rootsine erakond ei ole ilma tähtsuseta. Meie saksased elanikud soovivad kultuurautonoomiat.*

Aga see ei ole enam eesti keelt (sic!), vaieldakse niisuguse ettepaneku vastu. Miski uuendus ei ole enne tarvituselevõttu keeles tuttav olnud, kuid nii pea, kui teda tarvitama hakkame, hakkab ta õigusi keeles omandama. On näitusi küllalt, kuidas esialgu üsna võimatamad uuendused vähehaaval läbi tungivad, kui nad tarvilised on (vrd. näit. üsna meelevaldselt tehtud sõna *veendumus*!). Põhimõttelikult ei peaks siis ka julge ettepaneku vastu midagi olema. Teine asi on, kas *-ne* käesoleval korral võiks tõesti tarvitusele saada, ja kas viimaks midagi sündsamat väljendusviisi ei leiduks, mis mainitud puuduse nii kõnes kui kirjas kõrvaldaks. Jäägu see küsimus, kui uuenduse tarvet tõesti peaks küllalt tuntama, teiste lahendada.

Lauri Kettunen.

*

Ülemal esitatud kirjutuse ja Emak. Seltsi koosolekul 22. IV. avaldatud mõtete põhjal soovitab E. S. juhatus, Seltsi koosoleku volitusel, maa- ja rahvanimedede esimese tähe kirjutamisel talitada järgmiste põhimõtete järgi:

1. Suurt algtähte kirjutada siis, kui nimetus esineb *p ä r i s n i m e n a* (nomen proprium), geograafilises tähenduses: sõidab Eesti Vabariiki; praegune Inglise diplomaatia

(vrd. ingl[is]e riie); meie valitsuse Läti politika (s. o. poliitika Läti kohta, vrd. meie val. läti polit., s. o. lätiline, läti-taktiline polit.); kohe teinepool Riigi piiride algavad Vene (s. o. Vene riigi) külad, vene ja ingeri soost elanikkudega; hiljuti asutati Liivi hariduse selts; keelati ära Rootsi punši sissevedu; ta tunneb Itaalia koolide olusid; kui suur on Eesti (s. o. Eesti Vabariigi) rahvas?; see on võltsimata Hiina tee; halastaja Samaria mees.

2. Väikest algtähte tarvitada sel korral, kui nimetus esineb üldnimena (nomen appellativum) ehk selgesti adjektiivses funktsionis: Eesti Vabariigis ei ole veel küllaldaselt eesti (s. o. eestilist) vaimu; meie vabrikutes valmistatakse juba ingl[is] riidet; ta talitab vene viisi; ta tarvitab läti (s. o. lätilist) taktikat; need on Setumaa vene külad (kuid mitte Vene külad!); selle küla elanikud ei ole mitte vene, vaid ingeri rahvusest; Calorica tehas valmistab rootsi punši; see kunstnik on itaalia kooli mõju alune; kui suur on ilmas eesti soost rahva arv?; ka väljaspool Hiinat valmistatakse hiina teed.

Eriti olgu kõnealusel puhul juhitud tähelepanu keelte nimetuste väiksele algtähele: ta kõneleb hästi eesti keelt; see sõna ei leidu eestis (s. o. eestikeeles); eesti, soome, karjala, vepsa, vadj ja liivi on lähised sugukeeled; need sõnad on meie keelde venest laenatud.

Märkus 1. Tarbekorral võiks adjektiivses funktsionis ka *-ne* (vahest ka *-line*) suftiksilisi tuletisi tarvitada: Need on eestilised (eestised) kombes; mis mõtleb selle kohta Eesti eestine rahvas?; see komme on prantsuslik.

Märkus 2. Väikese ja suure algtähe kirjutamine geograafilistes nimetustes sünnib samul põhimõtteil, mis muude päris- ja üldnimede juures: (meie) Riigikogu 'Eesti Vabariigi parlament', vrd. riigikogu 'üldse' parlament'; Ülikool 'Tartu Ülikool', vrd. ülikool 'universiteet'; Selts 'teatav selts' (näit. Emak. Seltsi nimetus lühendatult Em. S. protokollides ehk aruandeis); Haridusministeerium (s. o. Eesti V. Harid.-min.), vrd. haridusministeerium üldse jne. — Nii geograafiliste kui ka muude nimede juures ei ole igakord ometi mitte võimalik teravat vahet teha päris- ja üldnime vahel.

Murdesugemeid kogumas Vastseliinas 1922. aastal.

Minu töökohaks oli suvel 1922. a. Vastseliina kihelkond. Töötasin nimelt selle lõuna osas, Misso ja Vastseliina vallas.

Vastseliina kihelkonnas on kaks murdeala: põhjapoolne peajasjalikult Orava vallas ning ligem setu murdeile ja lõunapoolne, ulatades Läti piirilt põhjapoolse kirikut, võttes oma alla õige suure ala. Murre¹ kogu oma ulatuses on kaunis ühtlane, ainult kohati esinevad mõned harvad lahku minekud. Enam vanemal järjel näib olevat murre Misso vallas, mis täiesti ümbritsetud metsadega. Iseäranis suured metsad on Läti piiril, Parmu ja Kunnalannu. Ka muis kohis kihelkonna piiril asuvad suured metsad. Üleüldse on kihelkond väga metsarikas, pea igal peremehel on oma mets ning külad on kui üksikud saared metsade keskel. Nähtavasti on läbikäimine kaugemate naabritega olnud väike, mille tõttu ka võõrad mõjud pole kergesti juurde pääsenud. Ka kooli mõju ei ole veel tunda. Keskkoolis õppijaid on veel üsna vähe, kogu Misso valla kohta tean vaid ühte peremeest, kellel lapsed keskkoolis, ehk küll siin palju jõukaid peremehi. Vastuvõtlikum võõraile mõjudele on murre Vastseliina valla piirides, kus läbikäimine elavam, seltsielu hoogsam ja igasugused kultuuritooted kättesaadavamad.

Idapool puutub Vastseliina - Misso vald Setumaa Luhamaa nurgaga kokku (Praegu ühendatud Misso ja Vastseliina vallaga). Viibisin lühikest aega ka Luhamaa nurgas. Selle ala murre on nähtavasti olnud tugeva Vastseliina mõju all ning praegu räägitakse seal umbes sama murret mis Vastseliinas. Siin asub õige rohkesti sisserändajaid, peajasjalikult Vastseliinast.

Suuri raskusi sünnitas objekti leidmine, tööinimesega ei saa paari tundigi rääkida. Leidsin suure otsimise järele

---

¹ Käesolevas kirjutuses räägin nimelt kihelkonna lõunaosa murdest.

objekti Missos, Siksälä ligidal. Objektiks oli Katre Luik, 71 a. vana, viletsa nägemisega ning sellepärast vaba. On üsna elava loomuga, hästi jutukas. Koolis ei ole sugugi käinud. Algasin esiteks sõnavara ülestähendamisega. Hiljem tegin sealsamas häälikajaloolise ülevaate. Ainult keeleproove oli raske saada. Vanaeit oli jumalakartlik, ei olnud nõus jutustama ilmalikke jutte.

Teiseks objektiks oli Mari Kilk Maurist, umb. 6 km. lõunapool kirikut. Mari on 73 a. vana, sündinud Tikakunnus, Mauri ligidal, ning elanud seal 25 eluaastani. Siis on rännanud mõned aastad kohast kohta, olnud ka Setumaal, ning nüüd juba 30 aastat Mauris. Ka Mari on elava loomuga inimene ning hästi jutukas. Ka siin oli peatöök sõnavara kontrollimine Wiedemanni järele. Marilt sain ka rikkalikult keelenäiteid. Häälikajaloolise ülevaate tegemise pidasin siin tarbetuks.

Kummagi objekti juures tähendasin ka ümberkaudsed kohanimed üles, ning peale nende veel Vaarkalli külas, Loosi vallas (Fluss'i juures).

Töötasin siin natuke üle kahe kuu, mille jooksul jõudsin Wiedemanni järele läbi võtta 650 veergu, s. o. *n* täheni. Keeleproove sain 17 fonografi rulli ning mõned palad käsitsi üles tähendatult. Häälikajaloolise ülevaate sain ainult ühes kohas teha. Põhjapoolne murdeala jäi seekord täiesti puutumata.

Esitan siin mõned häälikajaloolised näited, rõhutades nimelt kirjakeelest erinevaid nähtusi.¹

1. Mitu konsonanti sõna algul. Ka Vastseliina murdes on juhtumusi, kus ei ole sallitud mitut konsonanti sõna algul, missugune nähtus hästi tuntud Viljandi murdes: *rep'p* 'trepp', *ruus* 'kruus', *ram'p* (kuid jalas *kram'p*).

2. Konsonantide gemineerumine. Leiame kahesugused geminaadid, pikad ja lühidad. Pikad geminaadid on tekkinud järgsilpide *h* kadu läbi: *jõkkõ*, *tullõ*, *kokko* (< *kokohon*),

---

¹ Trükitehnilisil põhjusil olen sunnitud jämedamat transkriptsiooni tarvitama.

tuppõ. Lühike geminaat on tekkinud, kui järgsilpidest kadunud mingi muu konsonant kui *h*: *likõ, tikõ, hõpõ*, (: *hõbõhõ*); part. *hätä, (tii)rata, haku*. Sama nähtus ka kolmesilbilisus sõnus, mille esimene silp lühike: *väkev* (: *vägevä*), *tukõv, katai, petäi* (: *pedäjä*).

3. *tt < kt; tsk*. Põhja Eesti *ht*-d vastab lõuna Eestis *tt* ja *ht*, mis vastavad algupäraseile *kt* ja *št*-le: *kõtt, kattõ* 'kahte', *ütte, vattu, riiht atma; lehte* (< *lešte*-), *tahtma, vihtma*.

Ka põhja Eesti *tk*-le vastavad kahesugused vormid: *kk: kakma, sõkma, jakk* ning *tsk*, mis vahest võib esindada algupäraselt *tš* afrikaati: *pütsik, kitskmä* 'kitkuma', *katsk* 'katk', *katski, hitskmõ*.

4. *ks. ks > ss* esimese ja teise silbi rajal: *massa: masma, ussõ* 'välja', *essü* 'eksis', *ossõnda*'. Ka *ks*-tüvelisus noomeneis: *varõssit, jännessit, jalassit*.

Translatiivis esineb ainult *ss*: *suurõss mehess, vähäm-bäss, korgõpass* 'kõrgemaks'.

Passiivi preesens esineb samuti *ss*: *juvass, tuvass, tetäss, andass, tuldass* 'tullakse'.

Aktiivi presens 3 p. sg. *ks > s*: *magahass, näüss* 'näib', *lindass, lupass*. Ühesilbiliste järel ilma lõputa: *müü* 'müüb', *süü* 'söüb', *saa* (Räpina *saazõ, müüze*).

3 p. pl. *ks > z* (*z* esineb üleüldse vokaalide vahel): *magahazõ', lepüze', kirodazõ', opizõ'*. Selle kõrval esineb ka *-va'* lõpp, üsna järjekindlalt esimese pika silbi järel.

Konditsionaalis *ks > z*: *juuzi* 'jooksin' (sõnast „jooma“), *saazi', näezi', lääzi', kirodaz', panõzi'*. Paiguti esineb ka *ss*.

Ka sõnus *katõza, ütezä* esindab *ks*-i *z*.

Mõnel juhtumusel vastab *ks*-le *ts*: *kat's* (*kakti), *kat-sigõ*, 'kaksikud', *üt's*.

5. Kolme konsonandi ühendid $\text{1}ks : \text{1}gs : \text{lo}ks : \text{lo}gsu$; $\text{nts} > \text{nds} \sim \text{ndz} : \text{tands} : \text{tandzu}$; $\text{lts} : \text{ldz} : \text{malts} : \text{maldza}$; $\text{rts} : \text{rdz} : \text{virt's} : \text{virdza}$; $\text{mps} : \text{mbs} : \text{kam'ps} : \text{kambsi}$.

6. *k* sõna lõpul. Algupärane *k* on sõna lõpult kadunud, mille esindajaks praegu tugev larüngaalklusiil. Kiires kõnes jääb lar.-klusiil tihti ära, kui sõna ei ole ise-

ärانى rõhutatud. Selle asemel võib esineda nõrgalt kuulduv järgmise sõna konsonant: *lazõt tulla'*. *k* kadu üksikuis sõnus: *paizõ', paistõ', kastõ', rossõ'* 'rooste'.

Abessiivis: *tüüldä'* 'tõõta', *azalda'*, *nägemällä'*,

Terminatiivis: *pääväni'*, *ajani'* (< *aiyannik), *valgõnn.ɹ'*.
Algupärase kastrõhulise silbi järele vastab algupärest *nn*-i lühike geminaat, kuna rõhuta asendis on *nn* > *n*. Huvi-tavad on ka sarnased kaksikvormid kui *võõnn.ɹ'* ~ *vüüni'* (pikk ja ülipikk vokaal). Esimesel on enam adverbiaalne tähendus, kuna teine tähendab mingusuguse liikumise sihti.

I infinitiivis: *olla'*, *anda'*, *panda'*, *süvvõ'*.

Imperatiivis: *anna'*, *jättä'*, *laula'*, *kanna'*.

Eituses: *ei taha'*, *ei süü'*, *es müü'*, *es nüssä'*; -*gi*, -*ki* partiklid: *tulõgi'*, *ei lupaki'*, *ei näeki'*, *timägi'*, *hobõstki'*. Siin on tegemist nähtavasti kahesuguse liitumisega: konsonant- ja vokaaltüve otsa. Konsonanttüve otsa liitudes saame *k* nõrga geminaadi: *ollaki'* (< *oldak + *kik*) 'ollagi', vokaaltüve otsa liitudes *g*: *tulõgi'* 'tulebki'.

7. *t*. Sõna lõpul leiame väga sagedasti *t* kao.

Mitmuse nomin.: *suurõ'* *puu'*, *hõpõdzõ'*, *tuulõ'*.

Aktiivi pl. 3 p.: *andva'*, *sõövä'*, *ann.ɹ'* 'andsid', *annazi'* 'annaksid'.

Imperf. 2 p. sg.: *Sa ann.ɹ'*, *pänn.ɹ'*, *näi'* 'nägid'.
Samal kujul esineb ka 2 p. pl.: *tii ann.ɹ'*, *tull.ɹ'*, *parandi'*,

Aktiivi II partitsiip: *sõönv'*, *toonv'*, *kuulnu'*, *tennü'* (pikk gem.) ~ *tennv'* (lühike gem.), *nännü'* ~ *nännv'*.

Passiivi partitsiip on kahekujuline: *süüd*: *süüdü'*, *juud*: *juudu'* 'joodud', *tett*: *tettü'*, *parandõt*: *parandõtu'*. Siin on tegemist ainsuse ja mitmuse vormidega: *kot't um pa-randõt* ja *kot.ɹ'* *ummap* *parandõtu'*.

Preesensi 3 p. sg. lõppkadu läbi sõna lõppu sattunud *t-d* esindab *n*, *l*, *ɹ* järel *d*: *and* 'annab', (*pand*), *tund*, *kand*. *t* geminaati esindab *tt*: *võtt* 'võtab', *katt* 'katab', *kütt* 'kütab'. Samasugune esindus on ka imperf. 3 p. sg., kuid palatalisatsiooniga: *and* 'andis', *paand*, *võtt*, *katt* 'kattis'.

Abessiivis esineb gemin. *t* asemel *ll* rõhulise ja *ld* rõhuta silbi järel: *nägemällä* 'nägemata', *söömäldä* 'söömata'. Põhjapoolisel alal tungivad *ll* vormid kohati ka *ld* asemele. Nähtavasti on siin kaasuste segimine kuga tegemist.

Heliline *d* esineb ainult kinnises silbis, igalpool larüng-klusiili eel.

8. *lɣ, rɣ. ɣ* kadunud nii esi- kui tagavokaali eel: (*här'g:*) *härä, jala, võla*.

9. *uδ > uv: juuva'* (<*joodak), *luuva'*, *puuva'*, *tuuva'*, *müuva'*. Samuti muutunud diftongi *ü + δ: (laud:)* *lavva* (<*laudan), *havva* 'haua', *kiuvu, põvva*.

10. *δ > o. (rada:)* *raa, (pada:)* *paa*.

11. *δ > h* vokaalide vahel rõhuta silbi järel: *mag'ahus* 'maius', *kadõhus, hõbõhõ* 'hõbeda', *magahazõ', (lakõ:)* *lagõhõ* (<*lakeðan). *h*-lised genetiivid on kadumas nominat. analoogia mõjul.

12. Mitmuse genetiiv. Siin leiame kahesugused vormid: *-de* (helita kons. korval *-te*) lõpuga ja lõputa, sarnased mitm. partitiivile, mõlemad esindused häälikseaduslikud: *valgide* 'valgete', *pehmide, suurdõ, verevide, kullatside, joki* 'jõgede', *kallu* 'kalade', *kottõ* 'kottide', *härgi, jalgu, munnõ*. Viimase järele ka *p*-lised komparatiivid: *korgõppi* 'kõrgemate, kõrgemaid', *ilozappi*. Mitm. genetiivis *-de* (~ *dõ*), *-te* lõpuliste sõnade partitiivi lõpuks on *t*: *hobõzit, ilozit, vanõmbit, verevit*.

13. Komparatiivis leiame kaks esindust: *-p* rõhulise silbi ja *-mb* rõhuta silbi järel: *korgõp: gen. korgõpa, ilozap, madalap, vanõmb, parõmb, targõmb*.

14. *s*. Osalt esineb sõna algul *s* asemel *ts*: *tsiga, tsirk, tsur'kma, tsälk, tsura*.

Vokaalide vahel esineb *z*: *pezä, katõza, lupazõ'*.

15. Illatiivis puudub üleüldse *-sse* lõpp; illat. on kas lõputa ehk *-he ~ -hõ* lõpuline. Lõputa illatiivid on seaduspäraselt kõik tugevaastmelised: *jõkkõ, tullõ, küllä*. Samalaadilised on ka *-p* komparatiivid: *ilozappa* 'ilusamasse', *korgõppa*. Samuti *suuhhõ* 'suhu', *suuhhu* 'sohu', *puuhhu, päähhdä*.

Gemin. *h* asemel esineb ka üksik *h*. *h* eelne täishäälik ei ole lühenenud.

Kaugemal teist silpi leiame igalpool *-he* ~ *-hõ*: *ilozahē* 'ilusasse', *hobõzõhe*, *terävõhe*, *hõbõhõhe* 'hõbedasse', *tugõvahe*.

16. Inessiivi lõpul leiame kõige enam *h*, siis *n* ning viimaks *hn* üsna harva: *küläh* ~ *külän* ~ *külähn*, *kõvah*, *tulõh*, *tarõh*, *saanih* 'saanis'.

17. *ht*: *minehtämä* 'minestama', *mälehtämä*, *unõhtus*. Siin on püsinud algup. *ht*, kuna kirjakeeles *ht* > *st*.

18. *h*-d sõna lõpul esindab kõrisõlme sulghäälik: *pere'*, *herne'*, *kõnõ'*, *terve'*, *murõ'* 'mure', *ime'*: *imeht*.

19. *lah*, *kaiho* 'kahju', *vaiho'* 'vahed', *jauha* 'jahvatan'. Puudub diftongi järelkomponendi ja *h* metatees.

20. Sõna lõpult on *n* igalpool kadunud, ka preesensi I p. sg.: *anna* 'annan', *panõ*, *tuu* 'toon', *süü* 'söön'.

21. *rj* > *r*: (*kari*:) *kar'a*, *mar'a*, *kur'a*.

22. Palatalisatsioon tuleb ilmsiks, kui konsonandile on järgnenud *i*: *saan'*, *kott'*, *pott'*; samuti osalt imperf. 3 p. sg.: *an'd* (< *anti*) 'andis', *pan'd* (prees. *pand*), *hahas's* 'hakkas'. Eriti tähelepandavad on tagavokaalseis sõnus mitmuse part. ja genet. vormid, kus palatalisatsioon puudub: *saanõ*, *kottõ*, *pottõ*. Vist puudus neis vormes sellal juba *i*, kui konsonandid palataliseerusid *i* kadudes. Sõnus *rikas*, *kikas* puudub palatalisatsioon.

23. *a* ~ *i* esimeses silbis: *lang* 'lõng', *palass* 'põleb', *sina* 'sõna', *kinõ*, *kiik* 'kõik', *mini*.

24. *perä* 'pära', *perr.r'* 'pärida', *tennä* 'tänan', *herädä* 'ärgata'. Algup. *e* ei ole muutunud *ä*-ks.

25. *u* ~ *o* (*lugõma*:*loe*) kõrval ka muutmatus: *sugu*: *suust* 'soost', *kua:kuta'*, kuid *koet*.

26. *i* muutumata püsinud spirandi kadudes: (*tsiga*:) *tsia*, *via*.

27. Õige sagedane on tagavokaalseis sõnus taga *e* (peaaegu *õ*) esinemine: *tukõv*, *suurõ'*, *hapnõss* 'hapneb', *poolõ*.

28. Paljus sõnus esineb *o* kaugemal esimest silpi: *kubo*, *kago*, *talo*, *vido*, *ago*, *aro*. Kahesilbilistel *a*-tüvelisil

on mitmuse part. ja genet. *u* lõpuline: *vannu* 'vanu', (tall:) *tallu*, *kannu* (< *kanoiða) 'kanu'.

29. *oo* > *uu*: *tuuma* (*u* ülipikk) 'tooma', *luum* (:gen. *looma*).

õõ > *üü*: *süümä* (: *sõõnõ*'), *lüümä*: *ma lüü* (: *lõõnõ*').

õõ > *ii* (: *võõrass*:) *viira*, *riim*, *riisk* (: *rõõza*).

ee > *ii* (: *siin'* (: *seené*'), *kiil'* (: *keéle*'), *miil*.

Esimese silbi pikk *u* tundub paiguti diftongeeringuna: *tuul* 'tuul', *suu* (: *suuhhõ*), kuna harilik pikk *u* esindab pikka *o*-d: *suuhho* 'sohu', *puul'* 'pcol'.

30. *-i* lõpulistes diftongides on järelkomponent muutumatu: *laiv*, *kaiv*, *sain*: *saina*, *vaiu*, *hain*.

31. *-u* lõpulistes diftongides on *-u + δ > vu*: (*laud*:) *lavva*, *kavva* 'kaua', *põvva*. Samuti *-u + γ > vu*: (*lõug*:) *lõvva*; *havvõ* 'haugi'.

32. *-u* diftongi järelkomp. muutumatu: *kõütä* 'siduda', *täütä*: *täüda*, *lõüda* (: *lõvvä*), *täüs'*.

33. *Ei* esineb harilikult verbi järel ning *e* sarnaneb verbi lõppvokaalile: *panõ õi* 'ei pane', *taha ai*, *lupa ass* 'es luba (ei lubanud)'. Tähelepandavad vormid moodustuvad imperatiivis, kui eitav partikel liitub konsonanttüve otsa: *tahtui* 'ära taha', *võttui* 'ära võta', *paikiui*, *aiikiui* 'ära anna'. Likvida, nasaali ja rõhulise silbi vokaali järel *-gui*: *pazandagui*, *laulgui*, rõhuta silbivokaali järel *-ku* (*k* gemin.): *vizakui*'.

34. Lõppkadu on riivanud ka *-ja* lõppu: *lukõi* 'lugeja', *pakõi*, *tsakai* (kuid *kirotaja*, *süüjä*, *hullaja*), *petäi*, *katai*.

35. Vokaalharmonia on üsna kindlasti läbi viidud, ainult komitatiivi liide *-ga* ei kuulu selle alla: *pütüga*'.

O. Parmas.

Murdesugemete kogumisest Põlvas:

Põlva kihelkond ulatab Võru linnast põhjapoole Tartu maakonnani. Majanduslikult on rahvas siin heal järjel.

Talud on kaunis suured, hooned võrdlemisi ilusad. Ahja jõe ümbruses on külades isegi elektrivalgustus. Jõukuse ja linna läheduse tõttu on ka hariduslik tasapind kõrgem. Noorematest on õppinud ja õpivad paljud linnas. Ainult mõned külad kihelkonna põhjapoolses osas on rohkem maha jäänud. Rännak Põlvas oli üldse meeldiv — maastik ilus mägine, rahvas — lahke, jutukas.

Arusaamine tööst ja selle otstarbest oli muidugi mitmesugune. Mõnes külas arvati mind kaasasoleva Wiedemanni sõnaraamatu tõttu „pistlaste (baptistlaste) lugijaks“. Üks vanake ei saanud ikka kuidagi niisuguse töö mõttest aru, kuni viimaks küsis, kas nüüd niisugune seadus olevat, et kõik peab üles kirjutatama, ja jaatava vastuse saades rahule jäi.

Imestati, et niisugust „prostoi kiilt“ ka üles kirjutatakse, ja soovitati minna kihelkonna lõunapoolsesse osasse, kus linna mõjul keel natuke „pëenem“ olevat. Põlvas on palju käidud rahvaluulet korjamas ja mitmed objektidest tulid kohe oma laulude ja mõistatuste tagavaraga, pidades ka mind vanavara korjajaks. Sõnavara küsitlemine oli siis ikka nagu pettumuseks, sest võrreldes laulude ettekandmisega on ju see töö palju igavam, väsitavam.

Üldiselt olid aga objektid ka sellest tööst huvitatud ja kuuldes, et see materjal kord trükki läheb, pidas mõni isegi auasjaks, et just tema keel niisugust tähelepanu leiab. Kuid alguses oli see asjaolu ka ettevaatuse põhjuseks ja nii mõnigi jutustus objekti enese elust algas sooviga, et see üleskirjutamata jääks. Lubasin siis ainult üksikud sõnad üles tähendada ja jutt voolas vabalt. Objektideks olid mõlemast soost isikud 55–76 a. vanaduses. Pikemat aega töötasin 76-aastase perenaiega, kes vastas kõigile objekti kohta käivatele nõuetele.

Töötasin 12.—28. juunini — heinaajani, ja jätkasin 7.—14. augustini.

Häälrikajaloolist materjali kogusin Vedo külas (Kanepi kih. piiri ääres), Adiste külas (kih. põhjap. osas), Krantsi

külas ja selle läheduses asuvas üksikus talus, kus ka Wiedemanni sõnaraamatu kontrollisin.

Küsitlesin läbi 1. Wiedemanni sõnastiku järele *a—i* sõnani *ilm*. 2. A. Sibula „Murdesõnad Räpina kihelkonnast“ (E. Kirj. 1913). Peale selle küsitlesin osa sõnu ideoloogilises järjekorras.

Esitan siin mõned Põlva murde sõnad, mis puuduvad Wiedemanni sõnastikus ehk muidu haruldased:

haarik 'ankur (laeval)', *hakra* 'näärmed elajatel', *haakri* 'kolmeharuline konks', (*ärä*) *harpuma* 'sassi minema', *hassak* 'kõhn vili', *hebelüisi* 'õrnalt, kergelt' (pesema), *hurm* 'oim' (*es liiguda hurmagi*), *keks* 'riist küna õõnistamiseks', *kädsinä* 'ristsed', *läätämine* 'kupatamine', *puudõ* 'vöö', *uarmu* 'lume hang', *vato-kaetuss* 'peegel', *tiindüss* 'raibe, üleannetu', *viskli* 'väike kühvel', *üü-kakk* 'öökull'.

H. Kasvandik.

Küsimused ja kostused.

1. Tööndus.

Palun seletada, kas on keeleliselt õige sõna *tööndus* mis viimasel ajal esile on tulnud osa Eesti ajakirjanduses ja millega on hakatud tähendama üksikut tööstusettevõtet, näit.: Lellep ja Ko. metalli-tööndus, Tartus.

A. R—v.

Sõna *tööndus* on keeleliselt muidugi täiesti korrektselt kujundatud. *Tööstuse* ('Industrie') tarvitamine tähenduses 'üksik tööstusettevõte' pole kirjakeeles mitte otstarbekohane (vt. selle kohta „Eesti Keel“ nr. 1 s. a., lhk. 28—30), ja muu, kohasema tuletise tarvitusele võtmine seega tervitatud.

A. S.

2. Tänu di.

Palun seletada, kas on õige sõnavorm *tänudi*, mis pidada tähendama 'tänavu'.

A. R—v.

Sõnakuju *tänudi* on õige harilik kesk- ja põhja-Pärnumaa murretes (Vändras selle kõrval harilikumalt *tämudi*, P. Jaakupis *tämodi* ~ *tämo*) ja on mõistagi

täiesti „õige“, nagu iga muugi keeleline fakt kõnekeeles. Sõna *tänudi* algupära on sama, mis sõnal *tänavu*: viimase *-vu* esindab liitsõna teise osa (*voosi* >) *voos*: (*voode*->) *voe*- esimest silpi *vo* > *vu*, esimese kuju *tänudi* *di*-s aga näikse kajastuvat selle tüve teine silp *-de* (*voos* 'aasta; viljasaak', vrd. „hea vilja *voos*“). Kirjakeeles on sõnakuju *tänudi* muidugi ülearune, kuna juba üldiselt maksvusele on pääsenud *tänavu*.

A. S.

3. „Oli terve aeg haige“.

Kummad ütlusviisid on õigemad, kas „Oli mõni aeg Tallinnas kooliõpetajaks“, „Oli üks aasta väljamaal“, „Oli terve aeg haige“ jne, või „Oli mõne aja Tallinnas kooliõpetajaks“, „Oli ühe aasta väljamaal“, „Oli terve a ja haige“ jne.?

A. Õ.

Rahvakeelsemad (tarvitusel nii põhja- kui lõuna-eesti murretes), seega õigemad ja eestilisemad näikse olevat eelmised nominatiivsed konstruktsioonid: „Oli üks aasta väljamaal“, „Oli terve aeg haige“, „Ta kiratses terve elu aeg“, „Viibisin mõni nädal maal“ jne.

A. S.

4. Summasid.

Kas on õige sõnast *summa* tarvitada mitmuse osastavas *summe*?

M. L.

(Nominatiivis) kahesilbilistest, nõrgaastmelistest tüvedest (esimene silp pikk), nagu *summa*, *kassa*, *härra*, *proua*, *tubli*, *neiu*, *sooda*, *läila*, *palju* jne. ei või kuidagi n. nim. lühikest osastavat kujundada (osastavad *summe*, *kasse*, *härri* jne. oletaksid nimetavaid *summ*, *kass*, *hänn* jne.), vaid üksnes pikki, *-sid*-lõpulisi: (neid) *summasid*, *kassasid*, *hännasid*, *prouasid*, *tublisid*, *neiusid*, *soodasid* jne. Sõnast *läila* kujundatakse siiski mitm. part. *läilaid* (vrd. Õigek. Sõn.), sõnast *palju* tarvitatakse paralleelselt *paljud* (harilikum) ja *paljusid* (haruldasem).

A. S.

5. Analüüsima, kontrollima.

Kas on õige ja soovitatav tarvitusele võtta *analüüsima*, *kontrollima*, *summima*, *reduutsima* jne. ilma võõrapärase *-eer*-suffiksita (pro *analüseerima*, *kontrolleerima* jne.)?

M. L.

Võõrsõnade tarvitamine ilma *-eer-*suffiksita on täiesti loomulik ja lubatav ainult sel korral, kui meil *-ima* eel olev tüvi eestikeeles tõesti isesõnana esineb: *analüüs-ima*, *affekt-ima*, *brošüür-ima*, *debüüt-ima*, *eksperimentima*, *elektrima*, *filtrima*, *gravüürima*, *kontrollima*, *miinima* (~*mineerima*), *motiivima*, *protestima*, *reformima*, *signaalima*, *stenoograafima*, *süsteemima*(?), *telefonima*, *telegraafima* jne. Seega talitaksime samati nagu sõnadega *proov-ima*, (pro **probeerima*), *filmima* jne., s. o. tuletame uued verbid eestis juba pruugitavaist substantiividest. Kindlasti aga *eer(-ima)* suffiksilistena tuleb tarvitada aegsõnu, millel *-eer-* eel olev tüvi nimisõnana meil mitte ei esine: *abstraheerima*, *aktsepteerima*, *artikuleerima*, *blameerima* (**blaamima*!?), *graveerima* (ehk *gravüür-ima*), *ignoreerima*, *illustreerima*, *kasseerima* (**kassima*?!!), *koordineerima*, *lakeerima* (selle asemel võib *lakkima*), *laveerima* (**lavima*, *laavima*?!!), *okuppeerima*, *polemiseerima*, *propageerima*, *redutseerima*, *revideerima*, *sotsialiseerima*, *summeerima* (**summima* oleks sõnast *summ* 'parv, salk'), *varieerima* jne.

A. S.

Raamatute ülevaade.

Eestlaste „Halbdeutsch“.

Selle pealkirja all avaldab Wolfgang Stammerl ajakirjas *Zeitschrift für deutsche Mundarten* 1922, lhk. 160—172 väikese kirjatöö. Halbdeutsch on autori järele „ein Jargon, der von der estnischen Bevölkerung in Livland und Estland gesprochen wird, wenn sie sich bemüht, gebildet zu werden“, keel, mida autor sissejuhatuses alasaksa *Missingschi* või juutide *Iiddischiga* kõrvu seab. „Der Halbdeutsch ist in der Lautgebung und in der Formenlehre stark beeinflusst durch die Eigentümlichkeiten der westfinnischen Sprachen. ... Der nd. Grund, auf welchem die deutsche Sprache in den baltischen Landen erwachsen ist, lässt sich allenthalben im Halbdeutschen noch aufweisen, sodass seine Betrachtung nicht nur für die allgemeine Sprachwissenschaft von Belang ist, sondern auch als Beitrag zur Ausbreitung und Entwicklung der deutschen Sprache im Baltikum gewertet werden

muss“. „Dieses Halbdeutsch besitzt auch bereits eine kleine Literatur, komische Erzählungen in Poesie und Prosa“.

Nii autor. Käsitletud materjal on — kuule ja imesta — esimesena Dr. Bertram'i ja J. J. Malm'i poolt tarvitusele võetud ja seitsaadik juhuslikult balti-saksa soost kirjanikkude poolt n. n. Knotendeutsch'i ehk kadakate saksakeele naeruvääriliseks tegemiseks sihilikult sünnitatud vördjassõnadest koosseisev, pilkelauludes tarvitatud segakeel. Ja seda kunstlikku sünnitust peab autor tõeliselt eestlaste saksakeeleks, mida nad tarvitavad „püüdes haritult rääkida“, ja loob sellele hääliku-, vormi-, läuseõpetuse jne.! Kuna töö algusest lõpuni ekslikul alusel seisab, ei tarvitse üksik-asjade juures peatada. Siiski ei saa keelduda sellest mõnda maitsepala pakkumast.

Eesti keelest on autoril sama vähe aimu kui nimelt balti-saksa kõnekeelestki, olgugi et ta kolmandiku lehekülge täidab kirjanduse allikate nimestikuga ja edvistab oma eestikeele tundmisega. Balti saksakeele kohta tõendab ta näituseks, et see delabialisatsiooni näitab, millega seletatav „halbdeutsch“ *Glick* = Glück j. t. (lhk. 163). [Teatavasti tuleb delabialisatsioon ette balti saksakeeles ainult läti keele mõjul Lätis, ei kunagi Eestis].

Autori meetodist ainult üks iseenese eest kõnelev näitus. Lhk. 165 loeme: „Der ehemalige nd. Einfluss[!] prägt sich noch aus in *sopp* 'Zopf'; *kopp* 'Kopf'; *topp* 'Topf'; *kloppen* 'Klopfen'; *rupt* 'rufen'; *pannkuch* 'Pfannkuchen'; *plaume* 'Pflaume', wo *p* noch nicht zu *f* aspiriert ist[!]. Analog finden sich Rückbildungen[!!!] von *f* > *p*: *plasje* 'Flasche'; *Prantsus* 'Franzose'; *preilchen* 'Fräuleinchen'; *Priedrik* 'Friedrich'.“

Nimetades ainult üht ülal ettetoodud näitustest, on huvitav jälgida, kuidas autor sõna *plasje* saab. Lisana äratrükitud laulus leidub reeglipärane eestikeelne mitmusvorm *plaskud* < muin.-rootsi *flaska*, gen. *flasku*. Juurdelisatud märkuses seletatakse seda suurepäraselt kui „Estn. Pluralendung *-ud* an halbdeutsch *plasje* 'Flasche' angehängt“. Ja see võimatu *plasje* muutub tasahilju poolsaksa (Halb-

deutsch) *plaszeks* ja laseb ennast veel kasulikult tarvitada nii mõneski paigas grammatikas.

Isegi loomulikult värsimõõdust ja riimist tingitud sõnadejärg nendes lauludes kasutatakse lauseõpetuslikult ära. Nii loeme lhk. 168: „Das Zahlwort wird gern hinter das Bestimmungswort gestellt: *Ich erbte Haus nebst Möbeln paar*“. Siis oli küll ka Schiller poolsakslane. Seisab ju ühes autorile vist mitte päris tundmata kohas:

*Er schlachte der Opfer zweie
Und glaube an Liebe und Treue.*

Gen. selgitamiseks oleks ju autoril ainult tarvitsenud tähele panna eesti keele partitiivi arvsõnade juures, kui ta eesti keele teadmised seks oleksid jätkunud.

Lõpuks olgu ainult veel tähendatud, et keeleteaduslikku meetodi nii meisterlikult käsitaja autor oli aastal 1918 Saksa okupatsiooniaegse Tartu ülikooli uhkuseks.

Wilhelm Wiget.

Kristjan Jaak Peterson. **Laulud, pävaraamat ja kirjad.** Eesti Kirjanduse Seltsi koolikirjanduse toimkond. Korraldanud ja redigeerinud Aino Paltser. Tartus, 1922. [189 lhk. Hind 150 mk.]

K. J. Petersoni, meie esimest omapärast Eesti tunde- laulikut, tunti seni laiemais ringkondades väga vähe. Ei olnudki see ju teisiti võimalik, kui tema ilukirjanduslikud teosed, väljaarvatud mõni üksik laul, mõni katke päeva- raamatust, olid käsikirjana unustatud hallitama Eesti õpetatud Seltsi raamatukogusse (G. Suits, Võitluse päivil 38). Alles kirjaniku 100 a. sünnipäeva puhul näevad nad esimest korda päevavalgust, sest ilmub juubeli-väljaandena ülal- tähendatud P. tööde kogu, avades võimaluse tutvuda selle esimese nooreestlase imetlemisväärse kujuga ja huvitava toodanguga.

Raamatu esisõnas käsitleb redigeerija P. biograafilisi andmeid ühes ülevaatega tema elutööst, püüdes kirjanikku igakülgselt iseloomustada. Kuid seda tehakse veidi närviliselt, katkeliselt, liig rutates, sellep. mõjub kirjutus ebaühtlaselt,

osutades tarvitatud allikate liig tuntavat mõju (eriti Suitsu ja Reimanni), mis läheb paiguti jäljenduseni, ilma et oleks tarvitatud jutumärke. (Olen nõus redigeerijaga, et neid oleks tulnud tarvitada siis liig palju). Nii näit, lhk. 8 — „Eelmise aastasaja Saksa anakreontiliste luuletajate“... (G. Suits, V. p. 36), lhk. 9 — „oma lõpplaulus jne.“ kuni: „Ent siingi on ta Peterson“... (ilma vahepealse: „Säärane divinatoorlik“...), ning lhk. 10: „Miimesugused tundmused valdavad meeli“... (G. Suits, V. p. 38), ehk küll pisut muudetult. Selle tagajärjel esinevad ka mõned väiksed ebatäpsused. Näit. lhk 5: „Ta vendadest teame veel Jüri, sünd. 1803 ja Rudot, kellest ta tõis juttu“. Kirjeldus P. kodupaigast ja perekonnast on võetud Reimannilt EÜS Aastar. VI lhk. 1—2, kus esineb ka ülalmainitud lause, kuid ilma viimase osata, mille redigeerija juurde lisanud. P. nimetab küll neid nimesid oma perekonna loetusel, kuna oma tõis räägib ta vennast ja õest (lhk. 62, 79, 95).

Teiseks ei ole P. kogutud rahvalaule mitte 55 lhk. nagu öeldud esisõnas Reimanni järele (sealsamas lhk. 6), vaid 46 lhk. (59—104). Mulle ei näi põhjendatud olevat redigeerija väide, et lehekülgede arvu meelega suurendatud, arvestades ka kordamiste puuduvaid ridu, mis käsikirjas „jne.“ -ga märgitud. Isegi sarnasel juhusel oleks lehekülgede arv ikkagi väiksem, sest osalt on P. endal nende jaoks ruum jäetud. Siin on ikkagi tegemist kindla faktiga, mida muuta ei saa, kui teda juba kord esitada.

Nagu esisõnas tähendatud, taotleb käesolev väljaanne kõige esiti pedagoogilisi sihte: ta tahab olla õpivahendiks koolidele Eesti vanemate autoritega tutvumisel. Selleks on määratud raamatu esimene osa, kus mahutuvad P. ilukirjanduslikud tööd normeeritud keeles. Kuid ka teaduslikele huvidele on vastu tulnud, paigutades lissasse nende tööde algteksti (ühes P. kogutud rahvalauludega), mis võimaldab laiemale ringkonnale originali võrdluseks kergemini kätte saada.

Pöörame tagasi pedagoogilise osa juurde. Siin tekib küsimus, kuidas peaks vanemate kirjanikkude teoseid trükki

korraldama, et nad vastaksid pedagoogilistele nõuetele? Vana keelt peaks normeerima, parandama nii palju ainult, kui palju seda just hädatarvilikult vaja. Vigast keelt ei tohi õpiraamatuisse tuua. Sealjuures peavad aga teosed säilitama oma endise ilme, neid ei tohi liig moderniseerida, palju muuta, sest, nagu raamatu korraldaja ise väga hästi ütleb, on minevikku ikkagi võimata olevikuna esitada. Ka ei võidaks teosed liig vaba redigeerimisviisiga oma ilus, vaid isegi kaotaksid.

Käesolevas väljaandes on osatud õnnelikult teostada tähendatud ülesannet, võimaldades täielikult maitsta P. luuletuste ilu ja kõlavust. Mõnel üksikul juhtumusel oleks soovinud ehk veelgi rohkem alalhoidlikkust, püsimum kirjaniku sõnakujude juures.

Näit. lhk. 24: Lind ju hakkab liikumaie,

Päikest armast teretamaie (pro: teretama).

Lhk. 25: Orustagi tulen siia,

Selge võidu jõelta (pro: jõeltagi).

Lhk. 33: Punane lilleke vilgatab silmadest (pro: silmadesta).

Lhk. 35 ja 37 oleks võinud jätta P.

Sügise lehed, ... Paadikarvalised (pro: paadivärvilised), mis ehk iseloomustavam.

Sealsamas: Kus soojema päeva tuli

Mirtide pääle paistades

Meresta üles tõusemas (pro: lillede pääle) näitaks selgemini, millist lõunamaad P. mõelnud.

Eelpool tähendatud põhjusil ei ole otstarbekohane tarvitada le h i g a P. le h t e g a asemel, pealegi kus komitatiiv häälikseaduslikult võib olla ainult tugevaastmeline (lhk. 39, 41).

Lhk. 40 Võiks jätta P. laused:

Ära kustuma peab

Taeva ilusa silma

Selge kullane valgus (pro: sinise taeva silma)

ning: Viimati ära närtsima ja varjuks saama leinaga

(pro: ja leinavarjuks saama).

Niisama laulu lõpus:

Igaveses elus oled

Sina Jumalat vaatmas (pro: vaatamas).

Lhk. 45 võiks öelda nagu P:

Kui ta laulis noorel eal

Ehk kui ta pilli ajas (pro: kui ta suupilli ajas).

Lhk. 49 ja 51 lauses „Sina, surmata vaim“ ei ole P. „surmato“ jaoks leitud küllalt kohast sõna.

Lhk. 51, lauses „Igavesti armastaman Oled Sa oma elu Sõpra siin ja taevan!“ oleks võinud öelda nagu P.: „hella sõpra“.

Lhk. 53 — poleks tarvis olnud asetada l e n d m a s sõnaga l e n d a m a s. (Ujumas on kala, Lendamas linnukene).

Päevaraamatus tahaks jätta P. -*sid* lõpulised paljuse partitiivid: *rõõmusid, vaimusid, laulusid* pro *rõõme, vaime, laule* (lhk. 80, 81, 82, 83). Aljalooliselt oleks olnud tähtis lhk. 81 jätta P. ütelus: „löö tuli üles“ pro: „võta tuli üles“. Lhk. 94 ei oleks vast olnud iseäralist tarvidust „rõõmsasti mängis“ asetada ütelusega „lõbusasti mängis“.

Raamatu esimese jao lõpus leiduvad veel tõlked P. töis tsiteeritud võõrakeelseist lauseist ja sõnust ning tema eespool esitatud kolmest saksakeelsest kirjast, mis kõik korralikult tehtud. Ainult lhk. 108 peaks lhk. 99, rida 1. tõlke algus olema: „olgu siis, vennad, kuis see olema peab“.

Niisama on selles osas märgitud kõik sõnalised väljajätted, lisad ja muutused, mis võtab oma alla rohkem kui 5 lehekülge. See oleks võinud ehk ka puududa, silmas pidades, et raamat sisaldab ka P. tööde diplomaatilise väljande. Trükivigasid leidub mõnikümmend, kuid need suurt ei sega.

Kokkuvõttes võib kõnesoleva raamatu ilmumist aina tervitada ning, väljaarvatud mõned vähemad puudused, kordaläinud tööks lugeda.

M. S—r.

Karjalan kielen opas. Kielennäytteitä ja sanasto. Julkaissut Joh. Kujola. Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki 1922. [VIII + 97 lhk. Hind 20 Smk.].

See teos on arvuldasa kolmas Soome-Ugri Seltsi poolt toimetatavate raamatute seerias „Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten“ [Abivahendeid soome-ugri keelte õpingute tarvis]. Ühtlasi on ta juba teine, mitmeti muudetud ja täiendatud väljaanne (esimene ilmus kadunud prof. Heikki Ojansuu toimetusel 1907). Välja on jäetud esimese trükiga võrreldes häälikõpilised näited ja sõnastikust kõik soome keele seisukohalt hõlpsasti mõistetavad sõnad, kuna asemele on tulnud rida tekste prof. L. Kettunenilt nii Põhja- kui Lõuna-Karjalast — mis kogutud 1922. a. kevade uurimisrännakul Soomes elutsevate karjala pagulaste juurde, — siis üks mag. Toivo Kaukoranta üles tähendatud keelenäide Aunusest ja raamatu kokkuseadja enda korjatud palad Novgorodi ja Tveri karjalast. Need lisandused on tulnud raamatule ka suureks tuluks, sest esimese väljaande tekstid on trükitud n. n. „karedas transkriptsioonis“, mis ei luba väljendada kõiki tarvilisi keelilisi peensusi (näit. paljuid ülitähtsaid lausefoneetilisi asjaolusid), kuna nüüd juurde lisatuil nõuetav täpsus ei puudu. Viimast aitavad veel suurendada prof. Kettuneni ja mag. T. Kaukoranta tekstile juurde lisatud foneetilised märkused. Aga kui juba on täpsamate tekstidega tutvunud, võib ka „karedaid“ keelenäiteid kasuga tarvitada.

Tekste on teosesse kogutud, nagu eelmisestki selgub, tervelt laialdaselt karjala-aunuse keelealalt, alates tema põhjapiirilt ja lõpetades lõunapoolsete asundustega Tveri, Novgorodi kubermangus ja Ingeris. Esindatud on sellejuures tähtsamad murdekeskkohad. Kahju ainult, et puuduvad näited lüüdi murdeist, mis kujundavad karjala-aunuse ja vepsa vahelise üleminekuastme, kuigi nad arvatakse enam vepsa keelealale kuuluvaks. Need oleksid huvitavaks täienduseks nii käesolevale raamatule kui ka prof. L. Kettuneni lõunavepsa keelenäiteile (Näytteitä etelävepsästä I. Helsinki 1920). Raamatu lõpus on sõnastik, mille väärtus sellele eest-

lasele, kes soome keelega vähem tuttav, seda suurem, et sõnadele on klambreis juurde paigutatud prof. Kettuneni tõlgitud eestikeelsed vasted.

Lõpuks jääks ainult arvata, et kõik sugukeelte õppijad kui ka teised asjast huvitatud käesolevat raamatut rõõmuga tervitavad, sest sugukeeli käsitleva eesti- ja soomekeelse kirjanduse turul ei valitse just üliproduktioon.

E. M-k.

Toimetusele saadetud.

Kuukiri **Eesti Kirjandus** 1922. Nr. 10—11. Sisu: Hugo Raudsepp, Eesti ilukirjanduse murdjoontest aastasaja vahetusel. M. J. Eisen, Linnud rahvasuus (Järg). A. S-te, Mitmesugused riismed (Järg). H. Prants, Ajakirjandus veerandsaja aasta eest. Mälestused eesti ajalehete vanema-aegsest vahekorra- ja esimesist toimetajate koosolekuist. A. Kruusberg, Eesti rahvusliku liikumisaja tumedad momendid. — Nr. 12. Sisu: J. Luiga, Läti Hendriku kroonika kriitika (Järg). M. J. Eisen, Linnud rahvasuus (Lõpp). H. Prants, Ajakirjandus veerandsaja aasta eest (Lõpp).

Ajalooline Ajakiri 1922, Nr. 3. Sisuks m. s.: Dokument talupoegade vastuhakkamise kohta Karulas 1784. a. (üks lehekülj teksti lõuna-eesti murdes). — Nr. 4.

Kasvatus. Kasvatusteadline ajakiri 1922. Nr. 17—24. Neist sisaldavad nr. nr. 19 ja 23—24 m. s.: V. Zelinski, Emakeele õpetamisest Prantsusmaal. J. Aumann, Emakeele õpetamisest töökoolis.

Dr. Josef Szinnyei, **Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft.** Zweite, verbesserte Auflage. Sammlung Göschen. Berl. u. Leipz. 1922. 133 lhk.

Eesti Arst 1922. Nr. nr. 8—12. Nr 8/9 sisaldab m. s. referaadi S. Kaja va ettekandest I Eesti Arstide kongressil: Über anthropologische Eigenschaften der Finnen.

Eesti Arst 1923 (II. aast.). Nr. 1—6. Sisuks m. s.: Eesti arstiteadusline oskussõnastik, lhk. 1—8.

Vastutav toimetaja: **Julius Mark.**

Väljaandja: **Emakeele Selts.**

Eesti Kirjastuse-Ühisus „Postimehe“ trükk, Tartus.